

- сорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лютого 1995 р. // ВВР. – 1995. – № 10. – Ст. 62.
4. Про внесення змін до Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів»: Закон України від 22 грудня 2006 р. // ВВР. – 2007. – № 10. – Ст. 89.
5. Угода про співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів // НАУ-Online. Міжнародне співробітництво в галузі боротьби з окремими видами злочинів // zakon.nau.ua.
6. Тези виступу міністра внутрішніх справ на колегії МВС за підсумками роботи органів внутрішніх справ за 9 міс. 2008 р. // Іменем Закону. – 2008. – № 40. – С. 5.
7. Корнієнко М.В. Стан реалізації МВС України державної політики у сфері громадської безпеки та боротьби зі злочинністю // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 2. – С. 8.
8. Смирнова І.В. Тенденції трансграничної контрабанди наркотичних засобів і психотропних речовин // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) – 2008. – № 18 // www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/bozk/18text/g18_10.htm.
9. Про додаткові заходи щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, громадського порядку та посилення боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 28 березня 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 8. – Ст. 433.
10. Програма боротьби з контрабандою і порушенням митних правил на 2008 – 2009 роки: Затв. Указом Президента України від 4 березня 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 17. – Ст. 437.

Надійшла до редакції 18.01.2011

ХАРАБЕРЮШ І.Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)

УДК 343.2.01 : 351.74

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначаються мета та основні принципи використання спеціальної техніки в правоохоронній діяльності. Уточнюються поняття „правоохоронні органи” та „правоохоронна діяльність”.

Ключові слова: спеціальна техніка, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, принципи використання спеціальної техніки

Определяется цель и основные принципы использования специальной техники в правоохранительной деятельности. Уточняются понятия „правоохранительные органы” и „правоохранительная деятельность”.

Ключевые слова: специальная техника, правоохранительные органы, правоохранительная деятельность, принципы использования специальной техники

The purpose and cardinal principles of the use the special technology is defined in law-enforcement activity. They are elaborated notions "law-enforcement bodies" and "law-enforcement activity".

Keywords: special technology, law-enforcement organs, law-enforcement activity, principles of the use the special technology

В Основному Законі у ст. 1 Україну проголошено правовою державою. Однією з найважливіших основ такої держави є верховенство права, яке закріплене у ст. 8 Конституції. Реалізація цього конституційного положення зумовлює необхідність охорони права (правоохоронна діяльність), яка здійснюється за допомогою правоохоронних функцій держави. Вони, у свою чергу, поділяються, виходячи з аналізу Конституції України і Закону України “Про основи національної безпеки України” та сучасної державної теорії і практики, на внутрішні і зовнішні правоохоронні функції української держави.

Внутрішні правоохоронними функціями держави є функція охорони прав та свобод особи; функція забезпечення правопорядку.

Зовнішні правоохоронні функції – це участь України в охороні прав і свобод особи на міжнародній арені та участь України у підтримці міжнародного правопорядку.

Правоохоронні функції мають певну ієрархічну систему. На чолі її знаходиться функція охорони прав та свобод особи, що випливає зі ст. 3 Конституції України, яка закріплює: “Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”. Ця функція держави здійснюється за допомогою функції забезпечення правопорядку. Однак одна без одної вони існувати не можуть. Охороняти права та свободи можна тільки через забезпечення правопорядку, який, у свою чергу, може існувати тільки через охорону прав і свобод особи.

Досліджуючи правоохоронні функції української держави на сучасному етапі та діяльність щодо їх реалізації, П.В. Онопенко доводить, що застосування права як форма реалізації правоохоронних функцій держави складається з установчої, регулятивної, охоронної діяльності. При цьому під охоронною правозастосовною діяльністю він розуміє форму реалізації правоохоронних функцій держави, яка полягає у впливі на неправомірну поведінку суб’єктів права у сфері здійснення функцій держави на підставі охоронних норм права. Вона складається з таких форм діяльності: судової діяльності; досудове слідство; оперативно-розшукова діяльність; розвідувальна діяльність; контрольно-розвідувальна діяльність; контрольно-наглядова діяльність, адміністративна діяльність [1, с. 13]. Одним із суб’єктів, які реалізують ці форми діяльності, є правоохоронні органи.

Найчастіше до правоохоронних органів відносять суд, прокуратуру, органи міліції, органи податкової міліції, органи Служби безпеки України, органи Управління державної охорони, органи Прикордонних військ [2, с. 3].

Вивчення наукової літератури свідчить, що вчені-правники значну увагу приділяють аналізу діяльності правоохоронних органів. Можна перелічити немало робіт О.М. Бандурки, Е.О. Дідоренка, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, М.І. Мельника, М.І. Хавронюка [2; 3; 4] та інших вчених, в яких досліджуються різні аспекти правоохоронної діяльності, у тому числі й питання формування та уточнення категоріального апарату, що визнається як важлива наукова та практична проблема [5; 6].

У цій статті автор ставить собі за мету на основі уточнення понять „правоохоронні органи” та „правоохоронна діяльність” окреслити основні принципи використання спеціальної техніки, а також визначитися з нормативно-правовою реалізацією окремих принципів, які відсутні у чинному законодавстві.

Питання визначення поняття „правоохоронні органи” є дискусійним у теорії права. Одні науковці вважають, що цей термін охоплює усі державні органи і громадські організації, хоча б деякою мірою наділені правоохоронними функціями [5; 6]. Інші пропонують розглядати це питання у широкому (всі державні органи, які наділені певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законності і правопорядку) і вузькому (державні органи, спеціально створені для забезпечення законності і правопорядку, протидії злочинності, яким із цією метою надані повноваження застосовувати передбачені законом заходи примусу та перевиховання порушників: суд, органи юстиції, прокуратури, внутрішніх справ, безпеки) розумінні [2, с. 5-6]. Така неоднозначна ситуація з визначенням терміна пов’язується, на думку авторів, із відсутністю чіткого визначення поняття “правоохоронні органи” у законодавстві України.

Так, Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» відносить до них органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [7].

У Законі України „Про основи національної безпеки України” під правоохоронними органами розуміються органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій [8].

Закон України „Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” трактує їх як державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [9].

Як свідчить аналіз, законодавець надто нечітко, суперечливо і непослідовно визначав це поняття у різних законах України, які так чи інакше стосуються діяльності правоохоронних органів. Така ситуація не тільки свідчить про відсутність єдиного підходу у розумінні того, які

органи є правоохоронними, не просто ускладнює вирішення теоретичних проблем у цій сфері, але й здійснює негативний вплив на діяльність цих органів.

Проблема визначення суті правоохоронних органів полягає, на думку М.І. Хавронюка та М.І. Мельника, у тому, що існуючі законодавчі положення “не дають достатніх підстав для того, щоб дати чітке визначення поняття “правоохоронні органи”. Вони дозволяють лише визначити приблизний перелік таких органів та й то досить умовно, оскільки різними законами по-різному визначається статус одних і тих самих державних органів” [2, с. 9].

До головних правоохоронних функцій вчені пропонують віднести: 1) профілактичну (профілактика правопорушень, які тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права); 2) захисну (захист життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб); 3) охорони громадського порядку, громадської безпеки і власності; 4) ресоціалізаційну (ця функція є найбільш характерною для органів і служб у справах неповнолітніх, служб, що здійснюють адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі); 5) оперативно-розшукову; 6) розслідування злочинів; 7) судового розгляду справ; 8) розгляду справ про адміністративні порушення; 9) розгляду справ про фінансові та адміністративно-господарські правопорушення; 10) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства та прокурорів. До другорядних та допоміжних правоохоронних функцій вчені пропонують віднести: контрольну (наглядову), дозвільну, правороз'яснювальну (у тому числі функцію надання правової допомоги), аналітичну та/або методичну, інформаційну, нормотворчу, координаційну функції [2, с. 13-14].

Ми погоджуємося з авторами, що *правоохоронний орган* – це державний, як правило, озброєний орган, виконання яким, поряд із профілактичною, однієї чи кількох інших головних правоохоронних функцій є визначальним у його діяльності, який у зв'язку з цим потребує специфічного матеріально-технічного та іншого забезпечення, до працівників якого законом пред'являються спеціальні вимоги та працівники якого з метою ефективного виконання ними своїх обов'язків згідно із законом наділяються різноманітними специфічними правами, мають відповідні пільги і зовнішні ознаки приналежності до правоохоронних органів, користуються підвищеним правовим захистом [2, с. 22]. До таких специфічних прав, на нашу думку, належить використання спеціальної техніки у різних сферах правоохоронної діяльності.

Узагальнюючи вищезазначене, можна дійти висновку, що *правоохоронна діяльність* – це передусім діяльність держави через спеціально створені нею органи. Вона передбачає спеціальне матеріально-технічне забезпечення, озброєння, пільги для працівників, які належать до правоохоронних органів та здійснюють правоохоронну діяльність.

Отже, аксіоматичним є те, що правоохоронна діяльність не може ефективно проводитися без застосування найрізноманітніших засобів спеціальної техніки відповідними органами на всіх її стадіях. Спеціальна техніка міцно і назавжди зайняла своє місце в кримінальному процесі, оперативно-розшуковій та адміністративній діяльності, і природно, що законне й обґрунтоване її застосування має здійснюватися за правилами і процедурами, виробленими і закріпленими у нормах кримінально-процесуального права.

Очевидно, що мета, принципи і правила застосування спеціальної техніки у правоохоронній діяльності повинні цілком відповідати призначенню кримінального судочинства, його принципам і гарантіям прав людини і громадянина. Інакше її застосування при проведенні слідчих дій або оперативно-розшукових заходів виявиться незаконним, а отримані при цьому докази не матимуть юридичної чинності.

Однак підхід до формулювання принципів правоохоронної діяльності в сучасній юридичній науці остаточно не визначений. Із позицій різних авторів система принципів кримінального процесу трактується неоднозначно. Дискусія з цього питання ніколи не припинялася, що свідчить про надзвичайну його актуальність для функціонування і розвитку кримінального судочинства в нерозривному зв'язку із загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

У сучасній кримінально-процесуальній теорії існує декілька думок стосовно системи принципів кримінального процесу, їхньої кількості і класифікації. Наприклад, В.М. Биков [10] називає чотирнадцять принципів кримінального судочинства, Л.Т. Ульянова [11] – тринадцять, О.С. Кобліков [12] – одинадцять, М.О. Громов [13, с. 55] – п'ятнадцять, В.П. Божьев [14, с. 72-101] – вісімнадцять, П.О. Лупінська [15, с. 90-126] – двадцять, В.М. Тертишник і С.П. Щерба [16] – тридцять один.

Крім кількісних розходжень у системі принципів кримінального процесу, слід зазначити також різноманітні способи їх класифікації, що, на наш погляд, можна охарактеризувати як однорівневі і дворівневі. Однорівнева класифікація являє собою просте перерахування принципів кримінального процесу, виділених автором на основі аналізу чинних конституційних і міжнародних правових норм, а також кримінально-процесуального законодавства. Цю класифікацію використовує більшість відомих нам вчених-процесуалістів. Дворівнева доповнює попередню класифікацію принципів кримінального процесу також за джерелами походження. Такий підхід до системи принципів кримінального процесу можна зустріти в роботах П.О. Лупінської, яка пропонує виділити три групи принципів кримінального судочинства:

- принципи, джерелом яких є права і свободи людини і громадянина, закріплені в Конституції;

- принципи, джерелом яких є норми Конституції про судову владу;

- власне процесуальні принципи, закріплені тільки в нормах КПК [15, с. 88].

У працях В.М. Тертишника і С.П. Щерби принципи кримінального процесу поділяються на загальноправові, міжгалузеві, галузеві:

- загальноправові принципи, притаманні всім галузям права (наприклад, законність, справедливість, рівність громадян перед законом і судом);

- міжгалузеві принципи, характерні для деяких галузей права (наприклад, властиві як цивільному, так і кримінальному процесові: гласність судового процесу, об'єктивність істини, незалежність суддів);

- галузеві – суцільно кримінально-процесуальні принципи, притаманні тільки кримінально-процесуальному праву (наприклад, презумпція невинуватості обвинувачуваного, публічність, неприпустимість примусу до свідкування проти самого себе, своїх близьких родичів і членів родини) [16].

Таким чином, принципи кримінального процесу складають цілісну, логічно і структурно пов'язану систему, визначити яку простим їх переліченням не вбачається за можливе. Тому кращою є система кримінального судочинства, заснована на багаторівневій класифікації, оскільки вона дозволяє виділити не тільки самі принципи кримінального судочинства, але і джерела, з яких ці принципи випливають, простежити їхній розвиток і взаємодію, осмислити перспективи і зробити прогнози на майбутнє.

Аналогічний підхід, на наш погляд, необхідно застосувати і до вироблення принципів використання спеціальної техніки у правоохоронній діяльності, а саме – класифікувати технічні засоби на основі закріплених у законі принципів кримінального судочинства.

Звичайно, не всі названі принципи можуть мати пряме відношення до застосування технічних засобів при провадженні у кримінальних справах. Крім того, кількість пропонованих принципів суттєво відрізняється у різних авторів. У зв'язку з цим спробуємо вибрати з усіх принципів лише ті, які, на нашу думку, мають пряме відношення до специфіки використання спеціальної техніки у правоохоронній діяльності. При формулюванні системи цих принципів ми будемо враховувати і групу «прикладних принципів», що характеризують власне технічні засоби. На думку В.А. Образцова, до них можна віднести такі:

- правомірності (припустимі, передбачені, дозволені законом або такі, що не суперечать законові);

- наукової обґрунтованості;

- безпеки;

- раціональності і продуктивності;

- дотримання встановленого порядку й умов застосування, фіксації ходу і результатів застосування [17, с. 341].

На наш погляд, система принципів застосування спеціальної техніки у правоохоронній діяльності може бути представлена трьома групами:

1. Загальноправовими (конституційні, міжнародно-правові) принципами в галузі прав і свобод людини і громадянина, що є загально визнаними в міжнародному праві, закріпленими в міжнародних договорах України і Конституції України;

2. Кримінально-процесуальними принципами, закріпленими в кримінально-процесуальному законодавстві, які визначають особливості і порядок застосування технічних засо-

бів при провадженні у кримінальних справах та при проведенні оперативно-розшукової діяльності;

3. Прикладними принципами, що визначають правомірність і обґрунтованість застосування того або іншого засобу спеціальної техніки в кожному конкретному випадку в залежності від його конструктивних особливостей, технічних характеристик і призначення.

Загальноправовими принципами застосування технічних засобів у кримінальному судочинстві є:

- 1) законність;
- 2) охорона честі та гідності особистості;
- 3) недоторканність особи;
- 4) недоторканність житла;
- 5) недоторканність приватного життя;
- 6) презумпція невинуватості.

Усі вказані загальноправові (конституційні, міжнародно-правові) принципи також є принципами кримінального судочинства, зазначеними у гл. 1 КПК України, оскільки кримінально-процесуальне законодавство України базується на положеннях Конституції України. Проте джерело їх походження – Конституція України, а не Кримінально-процесуальний кодекс України, тому, нам здається, їх слід позиціонувати саме як конституційні або загальноправові принципи, що належать до кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, а не як кримінально-процесуальні.

До кримінально-процесуальних принципів застосування спеціальних технічних засобів у правоохоронній діяльності, що виходять із кримінально-процесуального законодавства, можна віднести:

- 1) охорону прав і свобод людини і громадянина;
- 2) публічність;
- 3) дослідження первісних доказів, отриманих із застосуванням технічних засобів;
- 4) правомочність суб'єктів, що використовують технічні засоби.

Нарешті, прикладними принципами застосування технічних засобів є:

- 1) наукова обґрунтованість;
- 2) безпека;
- 3) автентичність отриманих матеріалів.

Розглянемо більш докладно деякі із запропонованих принципів щодо питань використання спеціальної техніки у правоохоронній сфері, які, на нашу думку, потребують уточнення.

Законність – один із основних загальноправових принципів. Він знайшов своє закріплення у ст. 4, 8, 9, 13, 14, 19, 55, 58, 92, 121, 124 на науці інших статей Конституції України, міжнародних конвенціях у галузі прав людини і нормах кримінально-процесуального законодавства. Цей принцип полягає в точному і неухильному дотриманні і виконанні законів судом, прокурором, слідчим, органом дізнання, дівнавачем і всіма особами, що беруть участь у правоохоронній діяльності і використовують різні засоби спеціальної техніки.

Повага честі і гідності особистості. Цей принцип, уперше сформульований у Міжнародному пакті про цивільні і політичні права [18], знайшов своє закріплення у ст. 3, 21, 28 Конституції України і Кримінально-процесуальному кодексі України (ст. 14-1). Повага честі і гідності особистості має безпосереднє відношення до спеціальної техніки, яка застосовується у правоохоронній діяльності, тому що історичні факти свідчать, що технічні засоби не тільки застосовувалися як засоби катувань, насильства і приниження людської гідності підозрюваних і обвинувачуваних, але і спеціально виготовлялися для таких цілей. Кульмінацією наведеного підходу, наприклад, до кримінального судочинства можна визнати інквізиційний процес, який зробив знаряддя катувань одним із головних інструментів одержання доказів.

Таким чином, розглянутий принцип покликаний служити перешкодою для використання спеціальної техніки способами, що можуть заподіяти особистості фізичний, моральний або інший збиток.

Принцип свободи й особистої недоторканності (принцип недоторканості особи), так само як і попередній, закріплений у Міжнародному пакті про цивільні і політичні права [18], ст. 3 Конституції України і ст. 14 КПК України. Однак і в Конституції України, і в КПК України недоторканність особи трактується лише стосовно затримання і взяття під варту, тобто таких дій, що безпосередньо обмежують свободу громадянина фізичною ізоляцією його від су-

пільства. У той же час Міжнародний пакт про цивільні і політичні права містить більш об'ємне формулювання: «Ніхто не повинний бути позбавлений волі інакше як на таких підставах і відповідно до такої процедури, що встановлені законом».

Тому, вважаємо, під обмеженням свободи слід розуміти не тільки взяття під варту, але і будь-яке інше обмеження громадянина в правах на переміщення, наприклад, домашній арешт, спостереження за його переміщенням за допомогою датчиків, зовнішнє спостереження за областю переміщення за допомогою технічних засобів тощо. В усіх зазначених випадках, на нашу думку, має місце позбавлення волі, тільки не в явній формі. Так, наприклад, домашній арешт може контролюватися технічними засобами, які встановлені у приміщенні і реагують на відсутність «об'єкта» або які контролюють периметр приміщення і реагують на спроби його перетинання.

Слід вказати, що радіомаяк, встановлюваний суб'єкту, переміщення якого підлягає контролю з метою забезпечення потреб кримінального судочинства, вже застосовується в США і дозволяє стежити за його видаленням від визначеного місця на задану відстань. Зовнішнє спостереження за суб'єктом можливо, наприклад, із використанням GPS-обладнання, що дозволяє реєструвати переміщення особи, оснащеної персональним GPS-модулем, із можливістю передачі інформації про її місцезнаходження у відповідну службу. А контроль периметра давно використовується в системах охоронно-пожежної сигналізації і взагалі не становить жодної технічної проблеми. Усі перелічені способи обмеження свободи особи з технічної точки зору є цілком реалізованими, і хоча нині на практиці застосовується тільки один із них, перспективи, на наш погляд, є цілком очевидними.

Суто технічні методи дозволяють позбутися сліпого „запихання” людей у слідчі ізолятори. Систему, яка контролює місцезнаходження обвинувачуваного, перейняли вже у багатьох європейських країнах, а також у Росії. Плюсом є те, що впровадження такої системи, крім вирішення суто правових проблем, дозволить зберегти бюджетні кошти [19].

Таким чином, питання використання спеціальної техніки щодо обмеження свободи особи (особистої недоторканності) у правоохоронній діяльності вже в найближчому майбутньому потребують внесення відповідних змін у кримінально-процесуальне законодавство, вироблення відповідної правової регламентації і принципів їхньої реалізації.

Вважаємо, що у найближчій перспективі при зростанні технічної оснащеності правоохоронних органів ст. 149 КПК України може бути доповнена таким принципово новим запобіжним заходом, як *спостереження з використанням технічних засобів*. Такий запобіжний захід може укладатися в оснащенні підозрюваного (з його письмової згоди) пристроєм, що контролює його переміщення в межах зони, визначеної рішенням суду, перетинання кордону якої буде розглядатися як порушення обраного запобіжного заходу. Зазначений запобіжний захід може бути обраний як альтернатива взяття під варту.

На нашу думку, запропонований запобіжний захід може бути закріплений у КПК України в окремій статті 149-1, що має такий зміст:

«Стаття 149-1. Спостереження з використанням технічних засобів.

1. Спостереження з використанням технічних засобів за підозрюваним або обвинуваченим полягає у вживанні заходів, що забезпечують виконання цієї особою зобов'язань, зокрема, які забороняють: спілкуватися з визначеними особами; одержувати і відправляти кореспонденцію; вести переговори з використанням будь-яких засобів зв'язку, а також інших обмежень або заборон, зазначених у постанові або рішенні суду про обрання спостереження з використанням технічних засобів як запобіжний захід.

2. Обрання запобіжним заходом спостереження з використанням технічних засобів допускається лише з письмової згоди підозрюваного або обвинуваченого.

3. Спостереження з використанням технічних засобів як запобіжний захід обирається щодо підозрюваного або обвинуваченого за рішенням суду на підставі і в порядку, встановленому ст. 149 даного Кодексу, з урахуванням його віку, стану здоров'я, сімейного і матеріального стану, виду діяльності, місця проживання та інших обставин, що його характеризують.

4. У постанові або визначенні суду про обрання спостереження з використанням технічних засобів як запобіжний захід вказуються конкретні обмеження, які встановлюються підозрюваному або обвинуваченому, а також орган або посадова особа, на який (яку) покладається здійснення нагляду за дотриманням встановлених обмежень.

5. У випадку невиконання або порушення підозрюваним чи обвинуваченим зобов'язань, пов'язаних із обранням даного запобіжного заходу, до нього можуть бути застосовані заходи стягнення, які вирішуються у судовому порядку, а запобіжний захід змінюється.

Правова реалізація принципу недоторканності особи при використанні технічних засобів у кримінальному судочинстві повинна базуватися на двох підставах:

- будь-яке засноване на законі обмеження права на свободу й особисту недоторканність людини, у тому числі технічними пристроями, припустимо тільки за судовим рішенням або з її добровільної згоди;

- застосування технічних засобів для обмеження свободи повинне бути винятковим і з добровільної згоди особи.

Будь-яку форму примусу при цьому варто розглядати як злочин, оскільки може виникнути погроза існуванню людського суспільства, а поняття «особистість», одним із основних атрибутів якого є свобода й особиста недоторканність, перетвориться в поняття «об'єкт». Зазначимо, що в таких міркуваннях немає нічого фантастичного, оскільки в засобах масової інформації останнім часом висловлюються думки щодо корисності вживання під шкіру кожного громадянина мікрочипа, що містить інформацію про нього. Пояснюється ця ідея простою ідентифікацією загиблого у випадку авіакатастрофи або інших нещасних випадках.

Презумпція невинуватості належить до основних конституційних принципів, її закріплено у ст. 14 Міжнародного пакту про цивільні і політичні права, ч. 1 ст. 11 Загальної Декларації прав і свобод людини і громадянина [20, с. 87], ч. 2 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини [21], п. 1 ст. 62 Конституції України і ч. 2 ст. 15 КПК України. Вона визначається тим, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, доки її вина не буде доведена в передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом порядку і встановлена вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину [22; 23].

Слід наголосити, що в юридичній літературі вивченню галузевих принципів кримінального судочинства, до яких належить презумпція невинуватості, приділено увагу в працях таких учених, як Л.М. Лобойко, М.М. Михесенко, В.П. Півненко, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, І.В. Тиричев та ін. Разом із тим слід конкретизувати зміст цього принципу щодо використання спеціальної техніки.

Стосовно використання в правоохоронній діяльності спеціальної техніки даний принцип є одним із визначальних з огляду на надзвичайну наочність і переконливість матеріалів, отриманих або зафіксованих за допомогою технічних засобів. Це пов'язано з фізіологічними особливостями сприйняття людиною зорової і звукової інформації, що саме і фіксуються за допомогою технічних засобів, і в сукупності складає більш 90 % інформації, яку отримує людина [24, с. 22]. Тому одними з переконливіших доказів у судовому розгляді можна визнати аудіо- і відеозапис, виконані за допомогою технічних засобів у ході досудового слідства. *Це накладає на них особливі вимоги, які можна сформулювати таким чином:*

1. *Якими б наочними і зовні переконливими не були матеріали, отримані і зафіксовані з використанням технічних засобів, вони не можуть свідчити про вину обвинуваченого без проведення досліджень на предмет їхньої автентичності, відсутності монтажу, правомірності одержання і залучення до справи тощо.*

2. *Обвинувачуваний не зобов'язаний доводити незаконність застосування щодо нього технічних засобів. Усі докази, отримані з використанням технічних засобів, законність одержання яких викликає сумнів, повинні бути визнані неприпустимими.*

3. *Докази, отримані з застосуванням технічних засобів суб'єктами, особистість яких не встановлена, повинні визнаватись неприпустимими, а їхнє одержання – незаконним.*

Сформульовані нами надзвичайно жорсткі вимоги стосовно результатів застосування спеціальної техніки виправдані тим, що сучасний рівень розвитку техніки, особливо інформаційних технологій, робить можливою будь-яку маніпуляцію з аудіо- і відеоматеріалами (від монтажу до його створення), що накладає на них особливі вимоги, додержання яких повинно сприяти виключенню з кримінального судочинства фактів порушення прав людини і судових помилок.

Суттєвою проблемою реалізації принципу презумпції невинуватості є неодноразові випадки його порушення засобами масової інформації, зокрема, стосовно використання спеціаль-

ної техніки. Відомо, що сьогодні у ЗМІ активно коментується діяльність правоохоронних органів і судів, журналісти виїжджають на місця подій і роблять «гарячі репортажі». При цьому часто можна чути висловлювання: «злочинці затримані», «осіб, що скоїли злочин, поміщено до слідчого ізолятора» або «винні в скоєнні злочину дають показання». Усі ці коментарі, звичайно, йдуть паралельно з демонстрацією відеозаписів, зроблених або оперативними працівниками, або самими журналістами. При цьому не залишається сумнівів, що особа, знята відеокамерою з ножем або пістолетом у кишені, – злочинець, а для винесення обвинувального вироку в суді цього більш ніж достатньо.

Вважаємо, що такі дії представників ЗМІ є грубим порушенням принципу презумпції невинуватості, що збільшується прямим впливом на глядачів за допомогою технічних засобів. Зазначені дії, крім того, порушують конституційний принцип здійснення правосуддя тільки судом (ст. 124 Конституції України), вносять у свідомість громадян перекручене уявлення про правосуддя.

Таким чином, вважаємо, що принцип презумпції невинуватості повинний бути керівним не тільки для органів досудового слідства, які використовують результати застосування спеціальної техніки, але і для засобів масової інформації, повідомлення яких про хід провадження в кримінальній справі повинні робитися у встановленому законом порядку, мати інформативний характер, не містити висновків про винуватість/невинуватість обвинуваченого, визнання його злочинцем до винесення вироку і не робити тиску на суд.

Особа, визнана слідчим або судом невинуватою, поряд із правом на повне відшкодування заподіяного йому збитку може вимагати від засобів масової інформації повідомлення про його реабілітацію – спростування опублікованих статей, відеоматеріалів, висловлювань, що принижують його честь і гідність. За певних умов моральна шкода, заподіяна невинному, може відшкодуватися за рішенням суду в грошовому вигляді [22; 25-27].

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що розглянуті нами принципи використання спеціальної техніки можуть бути реалізовані повною мірою за умови вироблення єдиного підходу до зміни, удосконалення й уніфікації законодавства щодо поняття спеціальної техніки; визначення критеріїв допустимості доказів, отриманих з використанням засобів спеціальної техніки; визначення ролі і місця спеціальної техніки у правоохоронній діяльності; визначення принципів, які забезпечують охорону державних і суспільних інтересів при неухильному дотриманні прав і свобод людини і громадянина.

Список використаної літератури:

1. Онопенко П.В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005.
2. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: Навч. посіб. – 2-е вид., випр. і доп. – К., 2001.
3. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: Підруч. – Ч. I. – Х., 2002.
4. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ / Дідоренко Е.О., Козаченко І.П., Кондратьєв Я.Ю. та ін.; Під заг. ред. Л.В. Бородича. – Луганськ, 1999. – Т. 1.
5. Лихова С. Про визначення поняття «правоохоронні органи» // Радянське право. – 1984. – № 11. – С. 74-76.
6. Осадчий В. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту // Право України. – 1997. – № 11. – С. 71-72.
7. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. // ВВР. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
8. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // ВВР. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
9. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19 червня 2003 р. // ВВР. – 2003. – № 46. – Ст. 366.
10. Быков В.М. Принципы уголовного процесса по Конституции РФ 1993 г. // Российская юстиция. – 1994. – № 8. – С. 8-9.
11. Ульянова Л.Т. Принципы уголовного процесса // Уголовный процесс. – М., 1997. – С. 49-60.
12. Кобликов А.С. Принципы уголовного процесса // Уголовный процесс Российской Федерации. – М., 1995. – С. 27-43.
13. Громов Н.А. Уголовный процесс России: Учеб. пособ. – М., 1998.
14. Божьев В.П. Конституционные принципы уголовного процесса: Учеб. / Под ред. В.П. Божьева. – М., 1998.
15. Уголовный процесс: Учеб. / Под общ. ред. П.А. Лупинской. – М., 1995.

16. Тертышник В.М., Щерба С.П. Концептуальная модель системы принципов уголовного процесса России и Украины в свете сравнительного правоведения // Уголовное право. – 2001. – № 4. – С. 73-76.
17. Криминалистика: Учеб. пособ. / Под ред. В.А. Образцова. – М., 1997.
18. Международный пакт о гражданских и политических правах (Нью-Йорк, 19 декабря 1966 г.) // Ведомости СНД СССР и ВС СССР. – 1976. – № 17. – Ст. 291.
19. Качура Д. Країна кривих правових дзеркал // Коментар. – 2010. – № 40. – С. 7.
20. Международное право в документах: Учеб. пособ. / Сост.: Н.Т. Блатова, Г.М. Мелков. – М., 1997.
21. Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. // <http://www.ercr.ru/documents/doc/2440800.htm>.
22. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
23. Кримінально-процесуальний кодекс України // ВВР Української РСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
24. Основы инженерной психологии: Учеб. пособ. / Под ред. Б.Ф. Ломова. – М., 1977.
25. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. // ВВР. – 1993. – № 1. – Ст. 1.
26. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // ВВР. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
27. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 р. // ВВР. – 1994. – № 10. – Ст. 43.

Надійшла до редакції 25.02.2011

ХАХАНОВСЬКИЙ В.Г.,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 351.74

АВТОМАТИЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Обґрунтовано необхідність використання зарубіжного та вітчизняного досвіду при автоматизації інформаційно-аналітичної роботи у правоохоронній діяльності.

Ключові слова: інформаційна система, автоматизація, правоохоронна діяльність, злочин, модуль

Обосновывается необходимость использования зарубежного и отечественного опыта при автоматизации информационно-аналитической работы в правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: информационная система, автоматизация, правоохранительная деятельность, преступление, модуль

Grounded a necessity of the use of foreign and domestic experience is during automation of informative-analytical work in law-enforcement activity.

Keywords: information system, automation, law-enforcement activity, a crime, the module

За час, що минув з початку процесу інформатизації правоохоронних органів України (який розпочався на початку 70-х років минулого століття), накопичено чималий досвід використання інформаційних систем і технологій, досягнуто значних успіхів у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів.

Однак суттєвої переваги правоохоронних органів над злочинністю в Україні не досягнуто, зокрема й через відсутність результатів використання новітніх інформаційних технологій.

Питання інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності висвітлені в ряді робіт вітчизняних за зарубіжних вчених та фахівців-практиків, зокрема, В.П. Бахіна, Є.Г. Белоглазова, А.В. Іщенко, Є.Д. Лук'янчикова, А.С. Овчинського, М.В. Салтевського та ін. Проте ця проблематика невичерпна і потребує подальшого наукового дослідження.

Метою цієї статті є спроба аналізу тенденцій розвитку сучасних інформаційно-аналітичних систем, що застосовуються зарубіжними та вітчизняними правоохоронними органами, і визначення можливих напрямів розв'язання зазначених проблем.

Слід зазначити, що останнім часом у процесі розкриття та розслідування злочинів аналітики та слідчі багатьох країн світу використовують програму „I2” (Ай ту), яку вважають світовим лідером серед програмних засобів для візуального аналізу даних.

